

**NOVA
UNIVERZA**

DIGNITAS

Revija za človekove pravice

Slovenian journal of human rights

ISSN 1408-9653

Istrski in kvarnerski statuti kot zgodovinski ustavni dokumenti

Helena Rejc

Article information:

To cite this document:

Rejc, H. (2018). Istrski in kvarnerski statuti kot zgodovinski ustavni dokumenti, Dignitas, št. 77/78, str. 243-270.

Permanent link to this document:

<https://doi.org/10.31601/dgnt/77/78-11>

Created on: 16. 06. 2019

To copy this document: publishing@nova-uni.si

For Authors:

Please visit <http://revije.nova-uni.si/> or contact Editors-in-Chief on publishing@nova-uni.si for more information.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© Nova univerza, 2018

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA SLOVENSKE
IN MEDNARODNE ŠTUDIJE

**NOVA
UNIVERZA**

EVROPSKA PRAVNA
FAKULTETA

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA DRŽAVNE
IN EVROPSKE ŠTUDIJE

Istrski in kvarnerski statuti kot zgodovinski ustavni dokumenti

Helena Rejc

POVZETEK

V srednjeveškem obdobju so na območju Istre in Kvarnerja nastali prvi statuti in zakoni v pisni obliki. V času visokega srednjega veka, v začetku 13. stoletja, je bila Istra del vojvodine Kranjske, medtem ko je oblast nad zahodno in južno Istro prevzemala Beneška republika. Območje Kvarnerja z otoki je spadalo pod Ogrsko. Območje, na katerem so nastali prvi srednjeveški pravni dokumenti, je danes del hrvaškega ozemlja. V času njihovega nastanka pa do nedavnega je bil to del naše skupne domovine, zato pri prebiranju dokumentov naletimo na marsikatero slovensko ime. Dokumenti so bili napisani v različnih jezikih in pisavah, nekateri med njimi v glagolici. Kljub temu da so bili akti prevedeni v sodobni hrvaški jezik, pri analizi-ranju naletimo na težko razumljive določbe, ki so jih raziskovalci in preučevalci dostikrat povsem različno interpretirali. Do različnega razumevanja pa je prihajalo tudi zaradi napak prepisovalcev in zaradi obrabljenosti dokumentov, ki jih je načel zob časa. Srednjeveški pravni akti nam s svojimi določbami prikazujejo vsakdanje življenje takratnih prebivalcev v povezavi s fevdalnim gospodarjem, občinskim ustrojem in cerkvijo. V njih najdemo vrednote, ki so bile pomembne tedaj, in tiste, ki so v veljavi še danes. Zapis v zakonih, statutih in urbarjih nam kažejo boj podložnikov za uveljavljanje pravic in na drugi strani obveznosti, ki jim jih je nalagal fevdalni gospod. Kažejo nam tudi bistvo tedanjega življenja: obdelovanje zemlje, skrb za živali in skrb za javno dobro v okviru svoje komune.¹

Ključne besede: statut, zakon, ustava, glagolica, Istra, Kvarner.

¹ Helena Rejc, 2017. Besedilo tega prispevka je povzeto in prirejeno po magistrskem delu z naslovom Statuti z istrskega in kvarnerskega območja kot zgodovinski ustavni dokumenti, nastalega pod mentorstvom prof. dr. Arneja Marjana Mavčiča (Fakulteta za državne in evropske študije, Kranj, 2017).

Istrian and Kvarner municipal by-laws as historical constitutional documents

ABSTRACT

The area, in which arose the first medieval legal documents, laws, statutes and land registries, is now a part of the Croatian territory. At the time of their appearance until recently this part, however, was a part of our common homeland, so reading the documents we come across many Slovenian names. The documents that we dealt with, had been written in various languages and alphabets, among which the greatest attention, we dedicate the Glagolitic. Despite the fact that the acts were translated into modern-day Croatian language, when analysing we come across difficult-to-understand provisions, which were often quite differently interpreted by the explorers and researchers. Causes for a different understanding were also due to errors made by the cribbers and due to the wear and tear of the documents, which were affected by the ravages of time. With their provisions the medieval legal acts show us the daily life of the then inhabitants in relation to the feudal master, the district structure and the Church. In the documents, we find values that were important at the time, and those that are in force even today. The records in the laws, statutes and land registries show us serfs battles for their rights and on the other side the obligations imposed on them by the feudal Lord. They also show us the essence of life in that period: tillage, caring for animals and concern for the public good in the context of their community.

Keywords: statute, law, constitution, Glagolitic alphabet, Istria, the Kvarner.

1. Predstavitev nekaterih srednjeveških istrskih in kvarnerskih pravnih aktov

Prvi pravni predpisi, ki so urejali medsebojna razmerja v okviru posamezne komune, so začeli nastajati v okviru manjših skupnosti, saj je bila najvišja oblast od prebivalcev Istre in Kvarnerja precej oddaljena. Predpisi so določali pravice in obveznosti v razmerju s fevdalnimi gospodi, podložnikom pa dokaj avtonomno

življenje in predvidljivo raven varnosti. Vsebinsko teh predpisov v posameznih segmentih lahko razumemo že kot prve osnutke demokracije, saj so pristojni občinski veljaki na določenih področjih s temi pravnimi akti strogo omejili nekatere pravice knezom in drugim vladarjem.

Vinodolski zakon iz leta 1288 je prvi celovito ohranjeni pravni spomenik v hrvaškem jeziku. Starejša na slovanskem področju je le Ruska pravda, ki je bila napisana približno med 11. in 13. stoletjem.² Najstarejši predpis je Zakon sudni ljudem iz 9. stoletja, katerega avtor je bil po vsej verjetnosti Metod. Kasneje so na območju vzhodne Istre in Kvarnerja nastajali še drugi zakoni in statuti, in sicer Trsatski zakon (1640), Veprinski zakon (1507), Grižanski urbar (1544), Senjski statut (1388), Krški (Vrbniški) statut (1388),³ Mošćeniški statut (1616),⁴ Zakon mesta Kastav (1400), Creški (Osorski) statut (1640)⁵ in Statut mesta Reka (1530).⁶ V istem obdobju sta pri nas nastala Piranski (1274)⁷ in Izolski statut (1360).⁸

Vinodolski zakon je napisan v glagolici, v sodobni hrvaški jezik pa ga je prevedel Lujo Margetić.⁹ Nastal je leta 1288 in za hrvaški narod predstavlja enega najpomembnejših kulturnih spomenikov in tudi enega pomembnejših evropskih srednjeveških dokumentov.¹⁰

² Srednjovekovni zakoni i opći akti na Kvarneru / priredio, napisao popratne studije i preveo Lujo Margetić. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2012, str. XI.

³ Imenovan tudi Vrbnički, Vrbenski statut.

⁴ Simoniti, Vasko, Statut Mošćenica iz leta 1616. V: Acta Histriae, 1994, št. III, str. 97–112.

⁵ Lujo Margetić (op. pod črto št. 2).

⁶ Statutum terrae Fluminis anno MDXXX = Statut grada Rijeke iz godine 1530 = Statuti concessi al comune di Fiume da Ferdinando I nel MDXXX / [prijevod na hrvatski] Zlatko Herkov, [prijevod na talijanski] Silvino Gigante; [prijevod na talijanski] »Uvodnog slova«, traduzione in italiano della »Nota introduttiva« Melita Sciuca. Rijeka = Fiume: ICR – Izdavački centar Rijeka, 2001.

⁷ Prvi ohranjeni Piranski statut izhaja iz leta 1274 in velja za najstarejšega na območju nekdanje Jugoslavije (D. Kos, 1989, str. 161). Piranski statut je tudi najstarejši tovrstni dokument v zgodovini Istre (M. Pahor in J. Šumrada, 1987, str. 17). Napisan je bil v latinskem jeziku.

Pri nas se je s študijami Piranskega in Izolskega statuta ukvarjal Dušan Kos. Sprememno študijo k Statutu Piranskega komunja iz leta 1384 (faksimile) sta pripravila Darko Darovec in Janez Šumrada. Obsežne redakcije Piranskega statuta je pripravila Darja Mihelič (D. Kos, 1989, str. 161).

⁸ Izvirnik Izolskega statuta iz leta 1360 je ohranjen še danes. Pravno ureditev komunskega življenja so sestavljavci razdelili na tri vsebinsko zaokrožene knjige. »Prva zajema 95 členov iz kazenskega prava, druga 114 oštevilčenih členov in 4 neoštevilčene s civilnopravnega področja, tretja pa 115 (od tega dva neoštevilčene) členov o organizaciji občinske uprave, uradnikov in njihovih nalogah. Vsa besedila so latinska, s številnimi beneško-istrskimi lokalizmi in v skupem pravniškem slogu« (D. Kos, 2006, str. 14).

Knjigo Stari Izolski statut sta prevedla in opremila s študijo Dušan Kos in Mitja Sadek, k delu Statutu izolskega komunja iz leta 1360, ki vsebuje tudi faksimile, in delo Statut izolskega komunja pa je s študijami prav tako obogatil Dušan Kos.

⁹ Lujo Margetić (op. pod črto št. 2), str. 7.

¹⁰ Margetić, Lujo, Vinodolski zakon. Rijeka; Novi Vinodolski: Skupština općine Rijeka [... et al.], 1989. str.1.

Vinodolski zakon v uvodu in svojih začetnih določbah označuje Vinodolce kot svobodne ljudi, ki knezu in cerkveni oblasti priznavajo le toliko omejitve svoje svobode, kolikor je nujno potrebno za vzdrževanje varnosti, reda in miru.

V nadaljevanju zakona pa že lahko zaznamo fevdalčevo prisotnost. Tudi končne določbe zakona močno izražajo voljo kneza in so v popolnem nasprotju z začetnimi določbami.

Kot pravi Margetić, ta dvojnost zakona z močno poudarjeno samoupravo prebivalcev Vinodola na eni strani in z grobo silo fevdalne oblasti na drugi strani odraža tragično usodo naroda skozi stoletja.¹¹ Podrobna analiza posameznih členov, opravljena tudi s strani drugih avtorjev, ki jih navaja Margetić, pa kaže na veliko možnost za obstoj starejše različice Vinodolskega zakona, ki pa se, kot je do zdaj znano, ni ohranila. Na to napotuje npr. 7. člen, v katerem besede »kot je že bilo povedano« nimajo podlage v tej različici Vinodolskega zakona. Če bi predpostavke o obstoju starejšega Vinodolskega zakona držale, so na podlagi tega Vinodolci svoje medsebojne odnose urejali na samoupraven način.¹²

V Vinodolskem zakonu je največ členov namenjenih **kazenskem pravu**. Pisci zakona so želeli kneza omejiti pri samovoljnem kaznovanju, zato so z 39. členom omejili višino kazni za vsako kaznivo dejanje, navedeno v tem zakonu, na največ 6 liber. Podobno so se želeli zaščititi tudi knezi in njihov nadzor pri sestavi zakona je jasno razviden v več členih.¹³

Kot glavno **dokazno sredstvo** so v Vinodolskem zakonu najpogosteje navedeni pričanje in prisege. Za različna kazniva dejanja je določeno različno število prič, če obtoženi ni našel dovolj prič, pa je lahko namesto njih sam prisegel tolikokrat več, kolikor prič mu je manjkalo. S tega stališča se zdi dokazni postopek precej enostaven.¹⁴

Nekaj členov v Vinodolskem zakonu je namenjenih **obligacijskemu pravu**, sklepanju poslov in izpolnjevanju pogodbenih obveznosti, ni pa jih veliko, saj so bili prebivalci večinoma poljedelci, ki so se s hrano oskrbovali sami v okviru družinskega kroga.

Zanimiv je 45. člen, ki govori o sklepanju nepremičninskih poslov. Takšne pogodbe naj bi se sklepale na t. i. »likofu«. Margetić

¹¹ Lujo Margetić (op. pod črto št. 2), str. 51.

¹² Prav tam, str. 52.

¹³ Prav tam, str. 45.

¹⁴ Prav tam, str. 45.

razlaga, da je beseda v te kraje prešla z nemškega področja oz. od Slovencev, ki smo bili v tistem času pod nemško oblastjo. Likof pomeni gostijo, pravni posli v zvezi z nepremičninami pa naj bi se na ta način sklepali zato, da bi prisotnim, ki so bili obenem priče, še dolgo ostali v spominu.

Trsatski zakon obsega 81 členov. Napisan je bil 24. aprila 1640.

Raziskave potrjujejo, da je na območju Trsata obstajal tudi Trsatski zbornik, vendar si poznavalci o času in viru njegovega nastanka niso povsem enotni, je pa zelo verjetno, da ga je sestavil trsatski župnik Jeronim Genova,¹⁵ ki je bil na tem položaju do leta 1739. Kot razlaga Margetič, je Trsatski zakon del Trsatskega zbornika, zakon pa se je, podobno kot v mnogih drugih istrskih in dalmatinskih mestih, imenoval tudi statut,¹⁶ torej sta bila v uporabi oba naziva.

Največji del Trsatskega zakona je posvečen **kazenskemu pravu** z navedenimi dokaznimi postopki, najdemo pa tudi **določbe dednega prava** in določbe v zvezi z **lastninsko pravico**.

Trsatski zakon na več mestih omenja plačilo starcem. To bi lahko pomenilo, da so uživali velik ugled, saj je iz zakona razvidno, da so bili starci člani »občinskih svetov« in da so s plačilom globe starcem na nek način skrbeli za njihovo »pokojnino«.

Veprinški zakon¹⁷ v svojem uvodnem delu navaja dve letnici, v prvem uvodu leto 1505 in v drugem 1507. Obema uvodoma sledi 46 členov.

Veprinški statut (Zakon veprinački iz 1507) je temeljni pravni dokument srednjeveške veprinške občine. Napisan je bil v čakavskem narečju hrvaškega jezika v pisavi glagolici.¹⁸

Veprinški zakon je napisan na treh listih papirja, ki so poškodovani od vlage in slabo čitljivi. Registrirani so starejši predpisi, o katerih so se izrekli starci. Zakon obsega najosnovnejše predpise o kapetanu (1–4), kazenske določbe (5–24) in ostale predpise v zvezi z občinskimi funkcionarji. Statut je shranjen v prostorih Hrvaške akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu.¹⁹

¹⁵ Margetič, Lujo in Moguš, Milan, 1991, Zakon trsatski. Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1991, str. 26.

¹⁶ Lujo Margetič (op. pod črto št. 2), str. 111.

¹⁷ Prav tam, str. 153.

¹⁸ Darinko Munić, 2008, Istarska enciklopedija. Veprinački statut (Zakon veprinački iz 1507), 2008. URL: <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2928> (zadnjič obiskano 19. 4. 2017)

¹⁹ Klen, Danilo, Statuti, urbari, notari Istre, Rijeke, Hrv. Primorja i otoka. Rijeka: Historijski arhiv, 1968. str. 41.

Margetić je pri svojem raziskovanju Veprinškega zakona upošteval vse dotedanje prepise in prevode tega zakona in tiste člene, pri katerih je naletel na bistvena odstopanja, vse temeljito analiziral in osvetlil ter nakazal na možnost popolnoma drugačnega pomena posameznega člena ob drugačnem prepisu oz. prevodu. Margetić tudi meni, da so nekateri členi zakonu, napisanem leta 1507, dodani naknadno.²⁰

Grižanski urbar je bil napisan leta 1544 in ni razdeljen po členih, pač pa obsega strnjeno besedilo. V uvodnem stavku seznanja »milostljivo gospodo« in njihove namestnike z grižanskimi starimi pravnimi zakoni.

V nadaljevanju določa dajatve, ki pripadajo gospodi in grajskim nameščencem. Natanko določa tako denarne dajatve kot dajatve v naturalijah, npr. količino vina, pripadajoča kosila, večerje in količino pšenice. Določa tudi delovne obveznosti, kot je okopavanje vinograda, stražarjenje pri mestnih vratih, raznašanje pošte, s katero se izmenjuje obveščanje o turški nevarnosti, do najbližjih mest, Bribirja in Drivenika. V urbarju so navedene tudi obveznosti kmetov pri gradnji gradu. Kmet je dolžan prispevati seno in nasaditi vinograd ter ga vzgojiti na lastne stroške, kasneje pa ga okopavati za plačilo. Obenem Grižanski urbar sodnika in še nekatere grajske uslužbence odvezuje vseh dajatev v času njihovega službovanja.

Druga polovica tega dokumenta vsebuje pritožbe občanov zoper upravitelja Gusića. Pritožbe se nanašajo na delo, ki ga morajo opravljati, pa zanj niso zadolženi, in sicer: čiščenje in okopavanje vinogradov ob morju in ob mestu, izdelovanje gradbenega lesa, razvažanje desk in nošenje drv, popravilo cest in prevoz soli. Za nekatera dela, za katera pa so zadolženi, niso prejeli plačila in tudi ta so navedena v drugem delu urbarja. Pritožbe se nanašajo tudi na odvzem pravice do trgovanja, ki so jim jo prevzeli crikveniški patri, in na odvzem tretjega dela dohodka v letu, v katerem jih je že narava sama dovolj kaznovala. Pritožba pravi, da upravitelj Gusić z njimi ravna slabše kot s sužnji in z živino.

V zaključku Grižanskega urbarja so količinsko navedene dajatve, ki jih morajo posamezniki prispevati fevdalnemu gospodu.²¹

²⁰ Lujo Margetić (op. pod črto št. 2), str. 143.

²¹ Lujo Margetić (op. pod črto št. 2), str. 173–177.

Rokopis Grižanskega urbarja je napisan v glagolici na papirju. V originalu se je imenoval »Zakoni puka Gričkoga« in je bil datiran na 1. februar 1544. Tiskana izdaja je izšla leta 1844 in je shranjena v Arhivu JAZU (zdaj verjetno Hrvaška akademija znanosti in umetnosti) v Zagrebu.²²

Senjski statut iz leta 1388 sestavlja 130 členov in dodatke o pravicah senjskih plemičev (členi 131–168). Napisan je v beneškem narečju italijanskega jezika. Čeprav na prvi pogled statut daje vtis neurejenosti, je v primerjavi z doslej navedenimi pravnimi akti vendarle nekoliko bolj sistematično urejen. Po Margetiću bi vsebino statuta lahko razvrstili na naslednji način:

- 1–17 Pravice plemičev in občanov
- 18–22 Občinski organi
- 23–26 Nepremičnine
- 27–42 Postopki
- 43–68 Kazensko pravo
- 69–130 Razno

Na področju **postopkovnega prava** Senjski statut v nekaterih členih predpisuje roke, v katerih se mora pozvana oseba odzvati na poziv. Eden od teh primerov je poziv toženi osebi, ki se jo poziva na sodišče trikrat. Če se tudi tretjič ne odzove, avtomatsko izgubi spor.

Členi, ki jih lahko uvrstimo na področje **kazenskega prava**, največkrat predpisujejo denarne kazni. Senjski statut pa določa tudi smrtno kazen za posilstvo in za krajo v vrednosti nad 100 liber.

Stvarno in obligacijsko pravo v Senjskem statutu vsebuje določbe, ki se nanašajo na nepremičnine. Kot navaja Margetić, se te določbe bistveno razlikujejo od podobnih, ki sledijo klasičnemu rimskemu, Justinijanovemu in modernemu pravu. V primeru priposestevanja Senjski statut namreč ne zahteva niti dobrovernosti niti naslova (titule), ampak se zadovolji le z uživanjem nepremičnine v neprekinjenem obdobju 30 let pod pogojem, da tisti, ki želi priposestevovati nepremičnino, v tem obdobju dotedanjemu lastniku ni ničesar plačeval.²³

Tudi v Senjskem statutu je pri prepisovanju prihajalo do napak in pomanjkljivosti ter do različnih razlag avtorjev, ki so raziskovali

²² Danilo Klen (op. pod črto št. 20), str. 57.

²³ Luj Margetić (op. pod črto št. 2), str. 205–211.

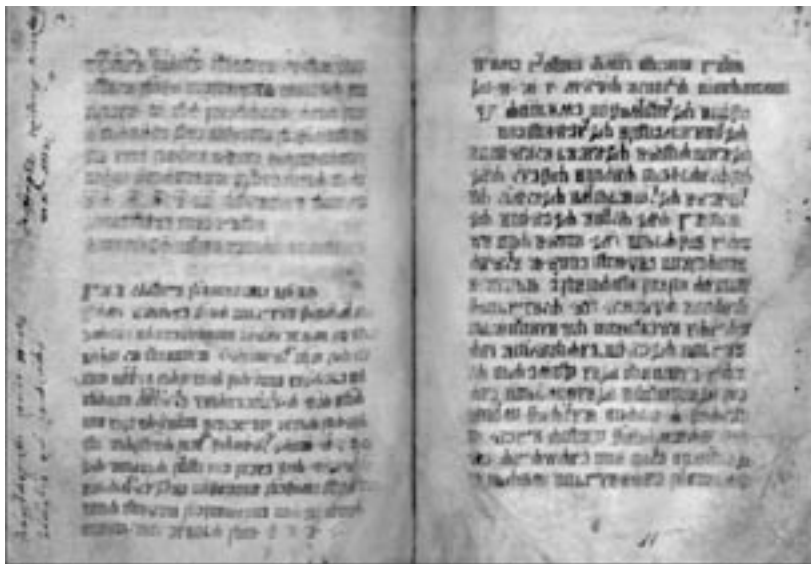
statut. Nekatere določbe so nejasne in interpretirane v skladu z razumevanjem raziskovalcev.

Krški, imenovan tudi Vrbniški (orig. Krčki, Vrbanski, Vrbnički, Vrbenski statut)

Poimenovanje statuta izhaja iz dejstva, da v fizični obliki obstajata dva statuta. Statut Krka (prepis iz 16.–17. stoletja), pisan v latiniči, hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Zagrebu. Sestavljen je iz treh knjig. Prva knjiga vsebuje določbe o sojenju, dokaznem postopku pred sodiščem, pogodbah, morski plovbi itd. Druga knjiga vsebuje določbe, ki se nanašajo na občinske funkcionarje, tretja knjiga pa poglavja v zvezi s poljedelstvom in z živinorejo.²⁴

Statut Vrbnika iz leta 1388, prepisan v 16. stoletju, pa je napisan v glagolici in obsega odredbe iz različnih obdobj, tudi izpred leta 1388, druge pa izhajajo iz obdobja beneške vladavine.²⁵ Na sliki 1 vidimo del ohranjenega dokumenta, napisanega v glagolici.

Slika 1: Vrbniški statut

Vir: Vrbniški statut (2015) (e-vir).

²⁴ Danilo Klen (op. pod črto št. 20), str. 47.

²⁵ Prav tam, str. 46.

»Vrbnik se nahaja na severovzhodni obali otoka Krk ... Kraj je bil naseljen že v prazgodovinskem obdobju. V času srednjega veka je frankopansko mesto (kaštel), ki v letu 1388 dobi statut, pisan v glagolici. V pisnih virih se prvič omenja kot kaštel že v Listini »slavnega Dragoslava« iz leta 1100. V Vrbniku so se do danes ohranili ostanki srednjeveškega obrambnega zidu s stolpi. V starem mestnem jedru so ostanki glagolice izklesani v kamen in so vidni na nekaterih stavbah. Najbolj značilen in pomemben del starega jedra predstavlja ulica Klančič, ki je najožja ulica na svetu s premerom okoli 50 cm ... Vrbnik je znan po prvem tiskarju na območju Hrvaške, imenoval se je Blaž Baromić.²⁶

Statut v obliki, kot jo objavlja Margetić v knjigi Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru, je prvi natisnil Ivan Kukuljević Sakcinski leta 1852. Ta prepis je Kukuljević imenoval Statut otoka Krka, čeprav se v njem nahajajo številne določbe, ki se nanašajo samo na Vrbnik. To poimenovanje je obdržal, saj je menil, da je poglobitni del knjige statut, ki obsega prvih 19 strani in je bil namenjen celotnemu otoku Krku.

Rački in Črnčić, ki sta se tudi ukvarjala z raziskovanjem statuta, sta ga nato poimenovala »Statut vrbanski a donekle i svega krčkega otoka«. Kot pravi Margetić, ima beseda statut več pomenov. Je posamezni predpis, je kodifikacija, je pa lahko tudi knjiga, v kateri so zbrani vsi predpisi, ki se nanašajo na neko mesto ali stvar. Prva dva pomena bi ustrezala temu, kar pravniki imenujejo materialnopravni vir (*fons iuris essendi*), tretje poimenovanje pa bi ustrezalo formalnopravnemu viru (*fons iuris cognoscendi*). Objavljena zbirka predpisov predstavlja statut v vseh treh pomenih. Kodifikacija iz leta 1388, ki se je nanašala na celoten otok Krk, izrecno pravi »to je ötatut«. Predpisi, dodani leta 1470 z namenom urejanja odnosov med Vrbnikom in Baöko (kraj na otoku Krku), se prav tako imenujejo »ötatut«. Enako pa se je imenovala tudi knjiga splošnih pravnih predpisov, pomembnih za Vrbnik, ki jo je moralo sodišče leta 1484 po nalogu vladarja Krka »ta list prepíšite v vaš štatut« dodati v statut.²⁷

Margetić v izogib nejasnostim poglobitno vsebino vrbniške knjige predpisov, to je prvih 19 strani, poimenuje Statut otoka Krka iz 1388. leta, celo knjigo pa, kot formalnopravni vir, Vrbniški statut.²⁸

²⁶ Najlepši izleti po Hrvaški, http://hr-cro.com/croatia/krk_vrbnik/slo (zadnjič obiskano 16. 5. 2017).

²⁷ Lujo Margetić (op. pod črto št. 2), str. 251.

²⁸ Prav tam, str. 252.

Tekst Vrbniškega statuta je izjemno obsežen. Kot rečeno, se prvi del nanaša na Krk in je v Margetičevi interpretaciji razdeljen na prvi, uvodni sestavek, nadaljnjih 19 strani pa na poglavja (glave). Naslovi nad posameznimi poglavji verjetno niso sestavni del originalnega teksta iz leta 1388, ampak jih je naknadno dodal prepisovalec statuta, da bi olajšal njegovo uporabo.²⁹

Enako kot doslej navedeni statuti in zakoni se začenja »v božjem imenu«, z navedbo datuma 15. junij 1388 in s stavkom »To je statut«. Navedena sta kneza, gospod Štefan in gospod Anž, ki sta prisluhnila pritožbam prebivalcev, in gospodje Lovro, Ivan, Pavao in podknez Dokša, ki so skupaj z dobrimi možmi sestavili ta statut.

Statut vsebuje določbe **kazenskega prava, splošnega in obligacijskega prava** in predpisuje **kazenske postopke**.

Postopek in kazni so določeni le za nekatera kazniva dejanja, ki jih lahko razdelimo na kazniva dejanja proti telesni integriteti, kazniva dejanja zoper čast, kazniva dejanja zoper imetje, kazniva dejanja zoper pravosodje, kazniva dejanja zoper javni red.

Predvidene kazni v Statutu Krka iz leta 1388 so smrtna kazen z obglavljenjem za posilstvo, krajo nad 50 liber in za tretjo krajo, sežig zločinca za kaznivo dejanje zastrupitve, privez na sramotilni steber za grožnjo zastrupitve in denarne kazni za vsa ostala kazniva dejanja.³⁰

Dokazna sredstva po statutu so naslednja: predmet kaznivega dejanja, priznanje, priče, prisega, porotniki, tortura (mučenje) in ostalo.³¹

Zanimiva pa je tudi določba obligacijskega prava, ki pravi, da nadomestilo za uporabo pašnika ne zastara, iz česar Margetić sklepa, da ostale obveznosti po tem statutu imajo zastaralni rok (morda 30 let), in pravi, da staro hrvaško pravo ni poznalo podobnega pravnega predpisa.³²

Zakon kaštela Mošćenice – Mošćeniški statut iz leta 1637, je v standardnem hrvaškem jeziku v knjigi Srednjovekovni zakoni i opći akti na Kvarneru objavil Lujo Margetić. Mošćeniški zakon je bil še pred nekaj desetletji poznan le po t. i. Reškem rokopisu, ki ga v zbirki Statuti općina hrani Državni arhiv na Reki.

²⁹ Prav tam, str. 59.

³⁰ Prav tam, str. 265–270.

³¹ Prav tam, str. 273.

³² Lujo Margetić (op. pod črto št. 2), str. 278.

Obstaja pa tudi **Ljubljanski rokopis**, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije in katerega nemški prevod je leta 1994 objavil Vasko Simoniti. Kot pravi Margetić, je po Simonitijevi zaslugi interpretacija nekaterih odredb, ki jih vsebujeta oba pravna dokumenta, postala bolj razumljiva. S to objavo pa je postal jasnejši tudi vpogled v družbeno življenje Mošćenic v 17. stoletju. Ljubljanski rokopis vsebuje manj odredb od reškega, kar je razumljivo, saj so bile nekatere določbe, ki so namenjene le občinskim zadevam, nepomembne za nadrejeno oblast. Tretje besedilo, imenovano **Zagrebski rokopis**, pa je shranjeno v Hrvaškem državnem arhivu. Prepisano je bilo leta 1661 in ne vsebuje določb, ki so do takrat prenehale veljati.³³

Zakon ali statut Mošćenic v vseh njegovih različicah so preučevali številni hrvaški raziskovalci, pri nas pa je najstarejši primer, zapis iz leta 1616 z letnico 1483, obravnaval dr. Vasko Simoniti. Pravi, da »ta »original« nudi morda najustreznejši vpogled v upravno, sodno in davčno podobo ter tudi v vsakdanje življenje mošćeniške občine v 15., predvsem pa v 16. stoletju. »Statut z nekaterimi določbami vzpostavlja razmerje do svojega fevdalnega gospoda, z navedbo sodnih sklepov (lahko bi rekli nekakšna 'casebook') in zapisom običajnega prava pa vzpostavlja notranjo samoupravo in družbeno ravnotežje na področju, ki ga zajema občina.«³⁴

Zakon mesta Kastav – Kastavski zakon

izhaja iz leta 1400. Rokopis iz leta 1845 v hrvaškem jeziku je shranjen v arhivu Hrvaške akademije znanosti in umetnosti. Leta 1890 ga je objavil F. Rački. Kastavski zakon je bil preveden v nemški in italijanski jezik.³⁵ Pri nas je ta zakon raziskoval dr. Josip Žontar in svoja dognanja z naslovom Kastavščina in njeni statuti do konca 16. stoletja objavil v zborniku znanstvenih razprav Juridичne fakultete v Ljubljani leta 1946. Žontarjev prispevek je v svoje delo, Zakon grada Kastva od Letta 1400, v katerem so osvetljeni družbeni odnosi v kastavski občini in objavljene razprave o Kastvu in Kastavskem statutu, vključil Darinko Munić. Že pred Žontarjevim prispevkom se je, kot navaja Munić, s kastavskimi statuti ukvarjal študent ljubljanske Pravne fakultete Ciril Mikuž, ki pravi: »Slika ustroja avtonomnih občin, ki nam

³³ Prav tam, str. 351–366.

³⁴ Simoniti, Vasko, Statut Mošćenic iz leta 1616. V: Acta Histriae, 1994, št. III, str. 105.

³⁵ Lujo Margetić (op. pod črto št. 2), str. 401.

jo kažejo statuti, katerih redakcije so se izvršile v 15., 16. in 17. stoletju, pa ni zgolj slika ustroja občin iz 15., 16. in 17. stoletja, ampak starejša, kajti zakoni, ki so jih prebivalci zbrali in zapisali v statutih, so v veliki meri stari običajni zakoni, ki so nastali že davno pred prvimi redakcijami statutov.³⁶

V literaturi o Kastavskem zakonu naletimo na mnenje, da je velik del njegovih najstarejših odredb prevzet iz običajnega prava, kar priča o njegovi globoki starosti, in napotuje na primerjave s prastarimi slovanskimi zakoni, kot jih vsebuje Ruska pravda.³⁷

Od 6. do 19. člena statut obravnava **kazensko pravo**. Najpomembnejši delikt je bila tatvina. Statut vsebuje tudi določbe iz **procesnega prava** in predpise iz **civilnega prava**.

Med pravnimi izrazi, navedenimi v Kastavskem statutu, večkrat naletimo na besedo »zarok«. Po Žontarjevem mnenju gre za neko dodatno globo, ki jo je moral plačati storilec v primeru tatvine na polju, v vinogradu in pri utajah. Ljubljanski rokopis pa to globo imenuje »denar od prijave delikta«.³⁸

Creški (Osorski) statut

Kodeks, ki je vseboval statuta Cresa in Osorja, je bil napisan na 58 listih papirja. Napisal ga je pisar Marko Ingaldio leta 1440. Napisan je bil v gotici v beneškem narečju italijanskega jezika. Prva tiskana izdaja je izšla leta 1554, druga pa leta 1640 v italijanščini. Statut je razdeljen po naslovih. Prvi del obsega štiri knjige, razdeljene na 293 členov, drugi del pa vsebuje izdane odločbe, odredbe in podobno.³⁹

Od 12. do 18. stoletja je Cresu, z eno samo krajšo prekinitvijo, vladala Beneška republika, kar je povečevalo močan italijanski vpliv. Prvi pisni viri o Osorju izhajajo iz 13. stoletja, ko je bila sklenjena pogodba med mestom Osor in koloni, nastanjenimi v današnjem Malem in Velikem Lošinju, o vplačilu denarja v mestno blagajno. Od leta 1459 je bil v Cresu sedež beneške uprave za otoka Cres in Lošinj in tudi škofovska rezidenca osorskega škofa. Mesto

³⁶ Ciril Mikuž V: Šesto godina Zakona Grada Kastva od Letta 1400. V: Zakon Grada Kastva od Letta 1400 / ur. Darinko Munić. Kastav: Grad Kastav, 2000, str. V–X.

³⁷ Lujo Margetić, Zakon grada Kastva iz 1400. V: Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru. Zadar: 1994, str. 286.

³⁸ Žontar, Josip, Kastavščina in njeni statuti do konca 16. stoletja. V: Zbornik znanstvenih razprav jurišne fakultete. Ljubljana: Juridična fakulteta, 1946, str. 197–199.

³⁹ Danilo Klen (op. pod črto št. 20), str. 47–48.

Cres je bilo organizirano kot občina. Prvi statut datira iz leta 1332. Mesto in področje otoka Cres sta bila pod upravo sveta občine, ki so ga je sestavljali svetniki – plemiči in 12 svetnikov, izbranih izmed prebivalstva, ki so se menjali vsakih šest mesecev. Zaradi privilegiranega položaja je Cres užival veliko avtonomijo v odnosu do Beneške republike.⁴⁰

Creški (Osorski) statut je normativni vir lokalnega prava, ki je bil v veljavi tako v obeh mestih kot v drugih krajih na otoku in tudi na bližnjih majhnih otočkih. Iz nekaterih določb pa je že po vsebini mogoče razbrati, da se nanašajo na celoten Otok. V kontekstu statuta je ime Otok označevalo otoke Cres, Lošinj in druge otoke creško-lošinjskega arhipelaga. To pomeni, da je Creški (Osorski) statut pomemben vir municipalnega prava za velik del Kvarnerja.

V prvi knjigi statuta so pomembne določbe, ki govorijo o **pravicah strank v postopku in o sodnih postopkih**. Peti člen predvideva **pravico do odvetnika**. V 7. členu je določeno **načelo enakosti postopka** za vse stranke. V prvi knjigi najdemo tudi določbe iz **obligacijskega prava**.

Druga knjiga je najobsežnejša. Ureja prisega sodnikov in sodnih uslužbencev in določa njihove delovne naloge. Vsebuje **določbe v zvezi z oporokami, dedovanjem in neoporočnim dedovanjem**. Odreja **ravnanje z nepremičninami in z občinskim premoženjem** (javno dobro: čiščenje cest, kopanje vodnjakov ...).

Tretja knjiga statuta je namenjena določbam, ki se nanašajo na pastirje in ovčarje ter na škodo v zvezi s pašo in z oskrbo živali.

Četrta knjiga se nanaša na **kazensko pravo**. Določa kazniva dejanja, za katera predpisuje kazni in predpisuje **dokazni postopek**. Za kraje je bila predpisana kazen povračila škode, denarna kazen in/ali zapor, pa tudi telesna kazen v primeru kraje večjih vrednosti in **mučenje** za hujše zločine.

Precej določb statuta se nanaša na **pravice žensk**. Večinoma je ženska v manj ugodnem položaju, v nekaterih določbah pa so pravice žensk izenačene s pravicami moških.⁴¹

⁴⁰ B. Pavišić V: Srednjovekovni zakoni i opći akti na Kvarneru / priredio, napisao popratne studije i preveo Lujo Margetić. Zagreb: Nakladni zavod Globus L. Margetić, 2012, str. 434–436.

⁴¹ Prav tam, str. 433–447.

Statut mesta Reka

Original Reškega statuta iz leta 1530 vsebuje 76 pergamentnih listov velikosti 27 x 39,5 cm in je napisan v latinščini. Vezan je v lesene deščice, obložene s kravjo kožo.⁴² Originalni statut je bil odnesen v Italijo, obstajata pa prepisa statuta iz let 1544/1545 in 1838, ki sta shranjena v Narodni univerzitetni knjižnici v Zagrebu in v Hrvaški akademiji znanosti in umetnosti, ter še nekaj prepisov tako v hrvaškem kot italijanskem jeziku. V novejšem času je bil statut objavljen dvakrat. Leta 1910 ga je v latinskem jeziku in s prevodom v italijanščino izdal Silvino Gigante, leta 1948 pa v latinskem in s prevodom v hrvaški jezik dr. Zlatko Herkov.

Statut mesta Reka se začena z uvodnim odlokom kralja Ferdinanda z vsemi njegovimi vladarskimi nazivi. V odloku je naveden namen zapisa statuta in datum nastanka, 29. 7. 1530, četrto leto kraljevanja kralja Ferdinanda.

Statut mesta Reka iz leta 1530 (*Statutum terrae Fluminis anno MDXXX*) po mnenju Zlatka Herkova ne predstavlja prvega prehoda z običajnega na pisano pravo v tem mestu. V prid njegovemu mnenju priča knjiga mestnega pisarja iz let 1437–1447, v kateri je okrog dvajset statutarnih predpisov, ki naj bi jih na Reki redno sprejemali oz. izdajali. Silvino Gigante, ki je statut prevedel v italijanski jezik, poudarja, da mnoge odredbe novega statuta izhajajo iz statuta mesta Trst, da pa so mnoge prevzete tudi iz starega reškega prava. Herkov tudi meni, da je bil prvotni statut mesta Reka sprejet že dosti prej in bil postopoma dopolnjen s potrebnimi predpisi.⁴³

Statut mesta Reka je sestavljen iz štirih knjig. Prva knjiga – knjiga odredb ali statutow v 19 rubrikah **regulira delovanje mestne uprave in določa pristojnosti občinskih, upravnih in sodnih organov**. Druga knjiga s 54 poglavji vsebuje **predpise materialnega in postopkovnega prava**. Tretja knjiga ima 55 poglavij in vsebuje določbe s področja **kazenskega prava**, četrta knjiga pa z naborom izrednih predpisov v

⁴² Danilo Klen (op. pod črto št. 20), str. 43.

⁴³ Zlatko Herkov, *Statutum terrae Fluminis anno MDXXX* = Statut grada Rijeke iz godine 1530 = Statuti concessi al comune di Fiume da Ferdinando I nel MDXXX / [prijevod na hrvatski] Zlatko Herkov, [prijevod na talijanski] Silvino Gigante; [prijevod na talijanski »Uvodnog slova«, traduzione in italiano della »Nota introduttiva« Melita Sciucca]. Rijeka = Fiume: ICR – Izdavački centar Rijeka, 2001, str. 26–27.

21 poglavjih nudi skromnejši vpogled v gospodarsko dejavnost takratne Reke.⁴⁴

Zanimivo je, da Reški statut vsebuje zelo malo določb, ki se nanašajo na cerkev in cerkvene organe, pa še te le bolj posredno govorijo o cerkveni oblasti. Iz vsebine pa lahko razberemo, da je cerkvenim osebam sodilo posebno cerkveno sodišče.⁴⁵

Primerjava obravnavanih pravnih aktov

Analiza srednjeveških pravnih aktov nam pokaže podobne določbe, ki jih vsebuje večina navedenih zakonov in statutov. Razvrstili smo jih v skladu s pravnimi vejami, kot jih združuje sodobna pravna znanost, pa tudi kot pogoste pojave.

Razvrstitev je razvidna iz spodnje tabele.

⁴⁴ Anamari Petranović v: Statutum terrae Fluminis anno MDXXX = Statut grada Rijeke iz godine 1530 = Statuti concessi al comune di Fiume da Ferdinando I nel MDXXX / [prijevod na hrvatski] Zlatko Herkov, [prijevod na talijanski] Silvino Gigante; [prijevod na talijanski] »Uvodnog slova«, traduzione in italiano della »Nota introduttiva« Melita Sciuca. Rijeka = Fiume: ICR - Izdavački centar Rijeka, 2001, str. 6-8.

⁴⁵ Zlatko Herkov (op. pod črto št. 44), str. 29.

Tabela 1: Primerjava med obravnavanimi pravnimi akti

Pravni akt	Vsečina	Vinodolski zakon	Trsatski zakon	Veprinski zakon	Grižanski urbar	Senjski statut	Krški (Vrbniški) statut	Mošeniški statut	Zakon mesta Kastav	Creški (Osorski) statut	Statut mesta Reka
Uvodni del s predstavitevjo sodelujočih in oblasti		Da	da	da	da	da	da	da	ne	da	da
Opredelev namenena nastanka zakona		Da	da	da	da	da	da	da	ne	da	da
Urejenost po členih		Da	da	da	ne	da	ne	delno	da	da	da
Urejenost po poglavjih		Ne	ne	ne	ne	ne	da	ne	ne	da	da
Pisava glagolica		Da	ne	da	da	ne	ne, da	ne	ne	ne	ne
Določbe s področja kazenskega prava		Da	da	da	ne	da	da	da	da	da	da
Določbe predpisujejo postopke (procesno pravo)		Da	da	da	ne	da	da	da	da	da	da
Določbe s področja civilnega prava		Da	da	da	da	da	da	da	da	da	da
Določbe s področja dednega prava		Da	da	ne	ne	da	da	da	ne	da	da
Predvideno mučenje ali telesna kazen		Da	da	ne	ne	da	da	da	da	da	da
Predvidena je smrtna kazen		Da	da	da	ne	da	da	da	da	da	da
Posamični sodni sklepi		Ne	ne	ne	ne	ne	da	da	da	ne	ne
Določbe, ki posebej omenjajo ženske		Da	da	da	ne	da	da	ne	da	da	da
Ureja razmerja s fevdalcem		Da	da	da	da	da	da	da	da	da	da
Ureja razmerja med občino in prebivalci		Da	da	da	da	da	da	da	da	da	da
Ureja razmerja s cerkvijo		Da	da	da	da	da	da	da	da	da	da
Ureja sodne zadeve		Da	da	da	da	da	da	da	da	da	da

Vir: lastni

2. Glagolica in njen pomen

V obdobju med 12. in 13. stoletjem se je iz moravsko-panonskega prostora na območje današnje Hrvaške precej razširila pisava glagolica, ki jo je uvedel apostol Ciril.⁴⁶ To je bila prva slovanska pisava, v kateri so bile napisane prve slovanske knjige in prva slovanska književna besedila. Glagolica je posebna pisava, ki po svojih oblikah ni podobna nobeni evropski ali azijski pisavi in v svojem bistvu pravzaprav ni samo pisava, ampak je imela v tistem času precej globlji pomen. Že s samimi črkami az, buki, vjedi, glagolju itd., kot si sledijo, glagolica kaže na revolucionaren odnos avtorja in širiteljev glagolice do takratne družbe, saj te črke pomenijo: »Jaz, ki poznam črke (knjige), pravim, da je dobro (s tem znanjem) živeti na zemlji.«⁴⁷ Eden izmed najstarejših napisov v glagolici, ki priča o darovanju neke ledine, darovalec pa je bil takratni hrvaški kralj Zvonimir, izhaja iz časa okoli leta 1100. Najden je bil v Jurandvoru v bližini Baške na otoku Krku in se zato imenuje Baščanska ploča.⁴⁸ Med najstarejše zapise v glagolici sodi tudi Listina »slavnega Dragoslava« (Dobrinj, otok Krk), napisana 1. januarja 1100.

Prisotnost glagolice je trajno zaznamovala Istro in Kvarner. Glagolica je bila spremljevalka družbenega, političnega, verskega, književnega in gospodarskega življenja v srednjem veku. Kljub temu da je imela močne nasprotnike, se je obdržala po volji ljudstva. S pomočjo glagolice so bile duhovne vrednote dostopne tudi malemu človeku. Cerkvena glagolska besedila so bila namenjena verskim obredom, vendar njihov pomen ni bil v tem, saj so bila to tudi ljudska besedila. Z branjem in izgovarjanjem teh besedil jih je ljudstvo, ki si jih je zapomnilo, ohranjalo in prenašalo na nove rodove. Z odločitvijo za glagolico je ljudstvo krepilo svoj narodni obstoj in izražalo nasprotovanje svojim fevdalnim gospodarjem.⁴⁹

Med najpomembnejša povojna odkritja glagolskih napisov iz 11. do 13. stoletja v Istri in v Kvarnerskem bazenu sodijo Valunska plošča, Plominski napis, Baščanska plošča, Jurandvorski fragmen-

⁴⁶ Branko Fučić, *Glagolska epigrafika: kulturno-historijski vidovi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1982, str. 4.

⁴⁷ Josip Bratulić, *Tragom glagolskih natpisa*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1984, str. 56–57.

⁴⁸ Ivo Goldstein, *Hrvaška zgodovina*. Ljubljana: Društvo Slovenska matica, 2008, str. 42.

⁴⁹ Josip Bratulić, *Glagolica in njen pomen*. V: Istran. Dekani: KPD Jadran, 1994, str. 56–58.

ti, Senjska plošča, Grdolselski fragment, Roški abecedarij, Humski grafiti in Draguški grafiti.

Pisava glagolica je v času uporabe spreminjala obliko.⁵⁰ Živela je polno tisočletje, od šestdesetih letih 9. stoletja, ko jo je začel uvajati Ciril, do zadnjih glagolskih zapisov na otoku Krku in na zadrskih otokih, ki izhajajo iz šestdesetih let 19. stoletja.⁵¹ V zadnjem obdobju se obnavlja predvsem na otoku Krku, sicer pa je kot kulturna dediščina zaščitena s posebno odločbo hrvaškega ministrstva za kulturo kot nematerialna kulturna dobrina.

Vpogled v družbeno, politično, versko, gospodarsko in vsakdanje življenje ljudi, ki so živeli v dobi fevdalizma, ponazarjajo tako književni kot drugi zgodovinski spomeniki, napisani v glagolici. Kot pravi Branko Fučić, glagolski napisi na kamnitih ploščah in zidovih dopolnjujejo knjižno gradivo, napisano v glagolici. V tej pisavi so bili napisani Vinodolski zakon, Vrbniški statut, Grižanski urbar in Veprinški zakon. Napisi, vrezani v kamen, sporočajo podrobnosti iz takratnega načina življenja.

V mestu Dobrinj na otoku Krku je na cerkvenem pročelju plošča iz leta 1578, na kateri je naveden statistični podatek o številu prebivalcev, ki jih je bilo 753, od tega 14 popov in 14 glagoljašev, 11 pa t. i. »žakanov«, ki so se pripravljali na duhovščino.⁵² Največ glagolskih napisov se je namreč nanašalo na gradnjo cerkva, samostanov in cerkveni inventar, precej napisov pa je nastalo tudi na zasebnih hišah, kar kaže na željo in potrebo po trajnem zapisovanju imen in drugih zaznamkov o delu na stanovanjskih hišah. Eden izmed takih napisov se nahaja v Vrbniku v Ulici Pre Sveti Križ (Vrbnik 70), izhaja pa iz leta 1663 in se glasi: »To je hiša mene Jeleni Šulini.« Napisi so imeli trajno vrednost in so bili ponekod trajna potrditev pravic, pravnih pogojev uživanja in posedovanja, a tudi opomnik bodočim generacijam k izpolnjevanju določenih obvez. Večinoma so te odredbe govorile o uživanju posesti, dostiokrat pa tudi o pravici do pokopa v določen grob.

V komunah Vinodola, Kvarnerja in Istre glagolica ni bila samo cerkvena liturgična pisava, pač pa tudi pisava administracije v dnevni uporabi občinskih oblasti. Jasno je torej, da so bili tudi statuti in zakoni napisani v glagolici na področjih, kjer je glagoljaštvo prežemalo vsakdanje življenje prebivalcev. Poleg občinskih pisar-

⁵⁰ Obla, oglata, kurzivna.

⁵¹ Branko Fučić (op. pod črto št. 47), str. 1–7.

⁵² Prav tam, str. 15.

jev so v teh sredinah delovali tudi glagoljaši notarji, ki so izvrševali cesarsko, apostolsko ali beneško oblast. Sestavljali so javne dokumente, pogodbe in oporoke. Kot dokaz verodostojnosti so uporabljali »signo notarilio«, heraldični znak z monogramom. Družbeni prostor glagolice ni bil omejen samo na domačo cerkev in podeželsko sredino. V pokrajinskem merilu je pomenil pismenost in izobrazbo, zato so jo uporabljali tudi fevdalci v svojih pisarnah in zgradbah. Uporabljali so jo knezi in njihovi uslužbenci, sodniki, župani in cerkovniki, samostanski opati, župniki in občinski uslužbenci.⁵³ To so bili ljudje, ki so pisali prve statute in zakone na področju vzhodne Istre in Kvarnerja.

3. Povezanost temeljne hrvaške ustavnosti s srednjeveškimi pravnimi akti

V Ustavi Republike Hrvaške so v prvih alinejah 1. poglavja navedeni zgodovinski temelji, ki izvirajo iz tisočletne zgodovine hrvaškega naroda. Navedena so tudi obdobja srednjega veka, iz katerih izhajajo pravni akti, statuti in zakoni, navedeni v tem prispevku.

Norme v sodobni hrvaški ustavi seveda niso ustavno pravo v današnjem pomenu besede, so pa pomemben vir hrvaške ustavnosti oziroma ustavne zgodovine, saj vsebujejo mnoge ustavno-pravne oziroma javnopravne elemente.

Ob osamosvajanju v devetdesetih letih so vse evropske pa tudi zunajevropske države ob pisanju novih ustav iskale izvore svoje ustavnosti. Tako je bilo tudi v bivših sovjetskih republikah, npr. v Ukrajini s »kozaško« ustavo in v Armeniji z njihovo »ustavo« iz 5. stoletja. V Sloveniji so bile edini podobni dokument Gorske bučke, pa še te so bile prevedene iz nemščine.⁵⁴

Da so pisci moderne hrvaške ustave iskali svojo lastno ustavnost v lastni pravni zgodovini, je nazorno razvidno iz poslanice nekdanjega hrvaškega predsednika dr. Franja Tuđmana. V njej navaja tudi srednjeveške pravne akte, ki so pomembno vplivali na razvoj hrvaške ustavnosti. V nadaljevanju so povzeti bistveni izvlečki iz njegove poslanice:⁵⁵

⁵³ Prav tam, str. 15–20.

⁵⁴ Arne Marjan Mavčič, *The Slovenian wine law*. V: *Dignitas: revija za človekove pravice*, 2013, št. 59/60, str. 318.

⁵⁵ Franjo Tuđman, *Poslanica Predsjednika Republike Hrvatskom državnom saboru u prigodi promjene Ustava Republike Hrvatske i obilježavanja sedme obljetnice proglašenja Ustava Republike Hrvatske*,

»Ustav današnje samostalne i suverene Hrvatske donijeli smo, a sada još i domislili, na bogatim vlastitim pravnim tradicijama, ali i na demokratskim stečevinama suvremena svijeta.

Održavajući svoju nacionalnu i državnu samobitnost, **od srednjovjekovne samostalnosti hrvatskih kneževina** i hrvatskog kraljevstva, a zatim, makar i u skućenim okvirima, u višenacionalnim državnim zajednicama, **hrvatski je narod čuvao i razvijao, trajno i postojano, pravne osnove svoga života i društveno-državnog uređenja.**

Usprkos tome, a dijelom i baš zbog toga, u Hrvatskoj smo imali tradiciju unutrašnjeg prava, na najširim, pa i najvišim, osnovama.

U hrvatskim primorskim područjima (od Dubrovačke Republike i Dalmacije do Istre), imamo **sustav samoupravno donijetih statuta**, a u unutrašnjim hrvatskim dijelovima imamo sustav slobodština, što su ih dodjeljivali vladari, herceg, ban ili kralj.

U velikom broju hrvatskih srednjovjekovnih statuta, koji su zakonodavno uređivali čitav upravni život pojedinih gradova i općina, najpoznatiji su: Vinodolski zakonik (1288. g.), Dubrovački statut (1272. g.), Korčulanski statut (najstariji od svih sačuvanih statuta), Istarski-porečki (1363. g.), Krčki (1388. g.) i Poljički statut (1440. g.).

No, da bi se vidjelo, da je riječ o razvijenom sustavu lokalne uprave, valja spomenuti da su slične statute imali i gotovo svi drugi gradovi na hrvatskim područjima: [Skrađinski (XIII. st.), Brački (1305.), Zadarski (1305.), Lastovski (1310.), Splitski (1312.), Rapski (1328.), Hvarski (1331.), Mljetski (1345.), Senjski (1388.), Šibenski (XIV.st.), Kastavski (1400.), Paški (XV.st.), Novigradski (1402.g.), Bujski, Dvigradski (1413.), Puljski (1431.), Buzetski (1435. i 1575.), Plominski (1438.), Cresko-osorski (1441.), Balski (1467.), Zakon Kaštela Mošćenica (1470.), Motovunski statut (1507.), Veprinački zakon (1507.), Umaški statut (1528.), Riječki (1530.), Rovinjski (1531.), Oprtaljski (1533.), Grožnjanski (1558.), Trsatki (1640.).]

Ti podaci govore da je u hrvatskim područjima – i prije nego u mnogim zapadnoeuropskim državama – postojao, odnosno postupno oblikovan cjelovit sustav izvornoga, javnog i privatnog prava. Primjeri su brojni, i od osobitog povijesnog značenja.«

18. prosinca 1997. URL: https://hr.wikisource.org/wiki/Poslanica_Franje_Tu%C4%91mana_Saboru_u_prigodi_promjene_Ustava (zadnjič obiskano 13. 9. 2017).

O temeljih hrvaške ustavnosti, ki izvirajo iz hrvaške pravne zgodovine, je pisal tudi predsednik hrvaškega Ustavnega sodišča dr. Jadranko Crnić v uvodu k prvi izdaji hrvaške ustave po osamosvojitvi, v svoji doktorski disertaciji in v prispevku z naslovom Temeljne odrednice Ustava Republike Hrvatske.⁵⁶

Med iskanjem virov v prid utemeljitvi, da so pravne določbe v srednjeveških zakonih in statutih ustavne narave, smo na to vprašanje prejeli potrditve in mnenja hrvaških pravnih strokovnjakov (dr. Tomislav Galović, dr. Sanja Barić) in njune usmeritve k dodatnim pravnim virom, ki pa so težko dostopni, zato jih na tem mestu žal ne moremo uvrstiti med verodostojne vire. Med njimi je tudi doktorska disertacija dr. Duške Šarin.

O ustavnem značaju Statuta mesta Korčule piše Arsen Bačić v svojem delu z naslovom O ustavnem karakteru urbanog prava XIII. stoljeća: Primjer statuta grada i otoka Korčule iz 1214. godine. O virih ustavnosti v Statutu mesta Korčula piše tudi Lovro Botica Tadinov v prispevku z naslovom Talijani i Dalmacija – pogled s Korčule. V njem med drugim pravi, da so se v času, ko je v velikem delu Evrope še prevladovala samovolja fevdalnih gospodarjev, v Statutu mesta Korčula že rojevali zametki ustavnosti, človekovih pravic in tržnega gospodarstva.⁵⁷

Simbolično je avgusta 2015 v Malinski na otoku Krku v povezavi s krško ustavno tradicijo potekala okrogla miza ob 25. obletnici sprejema prve hrvaške ustave. V prispevku, objavljenem v Krškem zborniku leta 2016, se dr. Tomislav Galović skupaj z drugimi pisci med drugim posveča zgodovinskim pravnim virom ob nastanku nove hrvaške ustave, v času nastajanja imenovane najprej »Krčki ustav«, kasneje pa »Božični ustav«.⁵⁸ Vse to dokazuje, da obstaja ne samo znanstvena, temveč tudi čustvena povezava med srednjeveško tradicijo in moderno hrvaško ustavnostjo.

Sodobna hrvaška ustava vsebuje določbe, v katerih najdemo povezave temeljne hrvaške ustavnosti z obravnavanimi srednjeveškimi pravnimi akti:⁵⁹

⁵⁶ Jadranko Crnić, Ustav Republike Hrvatske. Zagreb: Informator, 1991, str. 53.

⁵⁷ Lovro Botica Tadinov, Talijani i Dalmacija – pogled s Korčule, 2011, <http://www.hkv.hr/izdvojeno/tribine/ostali-tekstovi/8377-lovro-botica-tadinov-talijani-i-dalmacija-pogled-s-korule.html> (zadnjič obiskano 13.9.2017).

⁵⁸ Tomislav Galović, 25. obljetnica hrvatskog Ustava i njegova Krčkog nacrtu (1990.–2015.). Krčki zbornik št. 74, 2016, str. 209 – 216

⁵⁹ Ustav Republike Hrvatske. Narodne novine. Zagreb, 2001. URL: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_05_41_705.html (zadnjič obiskano 22. 10. 2015).

V temeljnih določbah prvega poglavja tretji člen določa spoštovanje svobode, enakosti, narodne enakopravnosti in enakopravnosti spolov, pacifizem, socialne pravice, spoštovanje človekovih pravic, nedotakljivost lastnine, ohranjanje narave in človekovega okoliša, vladavino prava in demokratični večstrankarski sistem.

V določbah obravnavanih statutih lahko najdemo zametke v večini navedenih ustavnih vrednot. Seveda pa so to le zametki, ki so se nadgrajevali s spremembo vsakega družbenega reda v zgodovini človeštva.

Z izraženo željo po zapisu »starih zakonov«, ki so jih prebivalci istrskih in kvarnerskih občin z ustnim izročilom prenašali iz roda v rod, so takratni prebivalci dosegli, da jim je vladajoča oblast prisluhnila. Z zapisom zakonov je seveda zase dobro poskrbela tudi oblast, kar se kaže v določbah, ki bi jih v demokratičnem sistemu lahko uvrstili med izvršilne in sodne. Za oblast pa je bilo z zakoni dobro poskrbljeno tudi s finančne plati. Izrazito omejevanje vladajoče oblasti je izraženo v prvih petih členih Vinodolskega zakona. V njih so škofu in knezu sicer dane določene pravice, ki jima pripadajo ob opravljanju njunih funkcij, plačilo, ki jima ob tem pripada, pa znaša samo določeno vsoto soldinov.

Drugo poglavje vsebuje določbe človekovih pravic in temeljnih svoboščin. 14. člen vsakomur v Republiki Hrvaški omogoča pravice in svoboščine, ne glede na raso, barvo kože, spol, jezik, veroizpoved, politično ali drugo prepričanje, narodnostno ali socialno poreklo, imetje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali druge funkcije. Pred zakonom so vsi enaki.

O človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah, navedenih v 14. členu ustave, najdemo primer v 69. členu Creškega (Osorskega) statuta. Ta določba nezakonskega sina postavlja v enakovreden položaj s sinom, rojenim v zakonski zvezi.

V vseh obravnavanih srednjeveških pravnih aktih najdemo določbe, ki omejujejo svobodo in pravice ljudi v povezavi s storjenimi prekrški, ki niso v skladu s pravili o javnem redu in miru.

Pravica do pritožbe je zelo jasno opredeljena v Moščenškem statutu. 3. člen pravi: Kdor se čuti oškodovanega, se lahko pritoži na sodbo starešinam, nato rektorju ali svojemu gospodu kapetanu. Pritožbeni rok 8 dni je določen tudi v Krškem statutu v poglavju Pravni običaj o prisežnikih in v Creškem (Osorskem) statutu v 46. členu.

Glede na to, da so bili srednjeveški statuti in zakoni napisani tudi z namenom zagotovitve sodnega varstva, lahko vzporednice z njimi najdemo v 19. členu ustave.

Pravico do sojenja v zakonitem roku, ki znaša tri dni, določa Senjski statut v 30. členu.

Peti člen Creškega (Osorskega) statuta vsakomur omogoča pravico do odvetnika. Če ga nima v prvem naroku, obtoženi lahko odvetnika najde v roku treh dni. Gospod knez obtoženemu lahko odobri tudi daljši rok. O plačilu odvetniku priča tudi 54. člen Vinodolskega zakona.

Brez vložene pritožbe ni bila dovoljena vnovična pravda o stvari, v kateri je že bilo pravnomočno odločeno (22. člen Veprinškega zakona in 20. člen Kastavskega statuta). Podobno določbo vsebuje 24. člen Veprinškega zakona, vendar le omejuje možnost vnovičnega sojenja s plačilom denarnega nadomestila, je pa ne prepoveduje.

V obravnavanih statutih najdemo določbe o sodelovanju prebivalcev pri opravljanju občinskih poslov in sodnih zadev. 55. člen Trsatskega zakona določa postopek izbire starca (starešine) kot člana sodišča. V istem zakonu v končnih, neoštevilčenih določbah najdemo tudi postopek izbire satnika (stotnika). 21. člen Senjskega statuta svetnikom in upravitelju omogoča izbiro pisarja. Krški (Vrbniški) statut v poglavju o izbiri ljudi, potrebnih občini, določa »obveznost« sodelovanja pri občinskih zadevah.

Tretje poglavje določa gospodarske, socialne in kulturne pravice.

Vsi statuti in zakoni razen Zakona mesta Kastav vsebujejo določbe v zvezi z dedovanjem.

Na tem mestu velja izpostaviti določbe, priznane s strani moščenškega kapetana Franja Knežića iz leta 1627, ki prebivalcem dajejo polno svobodo za hišo, ohišnico in zemljo, ki jo obdelujejo, ob plačilu desetine.

Vsi obravnavani statuti in zakoni vsebujejo določbe, ki se nanašajo na plačilo davkov, desetine in drugih dajatev, ki pripadajo vladarju. Tipičen primer je Grižanski urbar, ki v zaključnem tekstu količinsko predpisuje dajatve, ki jih morajo posamezniki prispevati fevdalcu.

25. člen Trsatskega zakona predpisuje denarno kazen za škodo, povzročeno živalim. Veprinški zakon zadeve, povezane s skrbjo za lokalno okolje, ureja v členih od 26 do 32. Prepoved seka-

nja dreves v gozdovih najdemo v večini statutow, med drugim v Moščenškem, v določbi z dne 6. marca 1690 in v 43. členu tretje knjige Statuta mesta Reka. Skrb za javno dobro je močno izražena v Creškem (Osorskem) statutu. 236. člen prepoveduje odmetavanje smeti v morje, 238. člen pa prepoveduje odlaganje smeti v bližini vodnih virov.

Krški (Vrbniški) statut vsebuje poglavje z naslovom Skrb za starše in določa ravnanje s starši s poudarkom na zagotavljanju prehrane zanje. 223. člen Creškega (Osorskega) statuta predpisuje ustvarjanje zalog hrane, ki je namenjena siromakom. 96. člen istega zakona pa predpisuje skrb za osebe, ki nimajo opravilne sposobnosti. 19. člen Trsatskega zakona govori o zagroženi kazni v primeru, če bi kdo osramotil ali oškodoval starca.

V 4. poglavju ustava predpisuje organizacijo državne oblasti, med njimi določbe s področja sodne oblasti.

Vsi srednjeveški zakoni in statuti s področja vzhodne Istre in Kvarnerja vsebujejo določbe, ki so urejale razmerja med oblastjo in prebivalci. V vseh obravnavanih pravnih aktih najdemo določbe v zvezi z opravljanjem sodne službe in izbiro sodnikov. Četrta točka drugega dela Krškega (Vrbniškega) statuta omejuje knezu »prodajo javne službe«, ki spada v pristojnost podkneza.

Šesto poglavje Ustave Republike Hrvaške pa vsebuje določbe v zvezi z mestno, lokalno in področno (regionalno) samoupravo.

V drugi določbi z dne 7. marca 1639 Moščenški statut določa način izbiranja občinskih veljakov, »za katere doslej v zakonu ni bilo zapisano, da jih izbirajo podložniki. Tudi odslej jih mora, skladno s starimi pravnimi običaji, izbrati občina, potrditi pa rektor reškega kolegija«.

V obravnavanih statutih je večkrat izražena skrb za vzdrževanje in ohranjanje javnega dobrega. 71., 72. in 78. člen Trsatskega zakona določajo popravilo in čiščenje občinskih cest. 16. člen četrte knjige Statuta mesta Reka določa urejanje in vzdrževanje poti, primernih za prehod s konji in z vozovi. 64. člen Zakona mesta Kastav predpisuje nov postopek izbire stražarjev zaradi dosedanje premajhne učinkovitosti. Določbe, ki urejajo stražo ognja, najdemo v večini statutow, kar potrjuje skrb občine za urejanje lokalnih zadev. V Creškem (Osorskem) statutu 237., 238., 239., 240. in 241. člen predpisujejo ravnanje z odpadki (komunala) s prepovedovanjem odlaganja smeti na določenih mestih, ki štejejo za javno dobro.

Z zapisom pravnih norm v statute in zakone so obravnavane srednjeveške občine uredile pravno razmerje med vladajočo oblastjo in občinami.

Vinodolski zakon polovico pogodbene kazni iz 14. člena namenja občinski blagajni. Krški (Vrbniški) statut, med drugim, v poglavju o zmerjanju občinskih svetnikov del kazni za takšno kaznivo dejanje namenja občinski blagajni. Mošćeniški statut zbiranje, delitev in hranjenje občinskih sredstev opredeljuje v osmi in deveti točki.⁶⁰

Določbe današnje hrvaške ustave izhajajo iz moderne-ga pojmovanja ustavnosti in jih v času nastanka srednjeveških pravnih aktov še ni bilo mogoče zaznati:⁶¹

Drugo poglavje z naslovom Temeljne določbe v 1. členu pravi, da je Republika Hrvaška enotna, nedeljiva demokratična in socialna država, v kateri oblast izhaja iz ljudstva kot skupnosti svobodnih in enakopravnih državljanov. 4. člen predpisuje skladnost zakonov z ustavo in skladnost ostalih predpisov z ustavo in zakoni. 6. člen govori o svobodnem ustanavljanju političnih strank, 7. člen pa o hrvaških oboroženih silah. V istem poglavju 8. člen določa, da se smejo državne meje spreminjati le z odločitvijo Sabora Republike Hrvaške. 12. člen določa, da je uradni jezik hrvaški, uradna pisava pa latinica.

Tretje poglavje z naslovom Temeljne človekove pravice in svoboščine v 21. členu vsakemu človeku priznava pravico do življenja. V Republiki Hrvaški ni smrtna kazni. 38. člen zagotavlja svobodo mišljenja in izražanja misli, svobodo tiska, govora in javnega nastopanja, prepoved cenzure itd. 53. člen določa, da je Narodna banka Hrvaške centralna banka Republiške Hrvaške, ki skrbi za stabilnost valute in likvidnost. 56. člen zagotavlja socialno zavarovanje, 58. člen pa zdravstveno varstvo. 60. člen omogoča pravico do stavke. 65. člen določa obvezno in brezplačno osnovnošolsko izobraževanje, ki je vsakomur dostopno pod enakimi pogoji, srednješolsko in visokošolsko izobraževanje pa vsakomur v skladu z njegovimi sposobnostmi.

Četrto poglavje z naslovom Organiziranost državne oblasti vsebuje določbe, ki urejajo delovanje Sabora Republike Hrvaške, predsednika RH, vlade RH in sodne oblasti.

⁶⁰ Helena Rejc (op. pod črto št. 1).

⁶¹ Prav tam, str.1.

Peto poglavje z naslovom Ustavno sodišče Republike Hrvaške določa organizacijo in delovanje ustavnega sodišča.

4. Sklepne misli

Dokumenti, napisani v obdobju med 13. in 17. stoletjem, ki smo jih raziskovali, so nastali na podlagi »starih zakonov«, ki so se do prvih zapisov prenašali z ustnim izročilom. Z analiziranjem vsebine posameznih aktov smo ugotovili, da so ti statuti in zakoni tedanjih mestnih držav v obdobju srednjega veka prvič urejali ustavnopravna razmerja med prebivalstvom tega območja.

Predstavili smo tiste določbe Ustave Republike Hrvaške, v katerih smo po opravljeni analizi preučevanih srednjeveških statutov in zakonov našli temelje hrvaškega konstitucionalizma. Ugotovili smo, da so kodifikacije ustavnopravnih norm v statutih istrskih in kvarnerskih mestnih držav pomemben razvojni temelj hrvaške ustavnosti, saj hrvaška ustava vsebuje določbe, ki jih vsebinsko lahko povežemo z nekaterimi določbami s področja urejanja ustavnopravnih razmerij med takratnim prebivalstvom in vladajočo oblastjo. Povezave najdemo tudi v določbah, ki urejajo sodne zadeve, organizacijo občinske uprave, skrb za okolje, in določbe, ki urejajo človekove pravice. Predstavili pa smo tudi poglavja hrvaške ustave, ki vsebujejo moderne pojme ustavnosti in jih v obdobju nastanka srednjeveških pravnih aktov še ni bilo mogoče najti.

V pisavi glagolici, ki se je na nekaterih področjih Istre in Kvarnerja uveljavila s pomočjo apostolov Cirila in Metoda, so bili napisani Vinodolski zakon, Veprinški zakon, Grižanski urbar in Vrbniški statut.

Pisava je bila namenjena tudi neukemu ljudstvu, ki mu je na ta način približala tako cerkvene kot posvetne zadeve s področja vsakdanjega življenja. Vključena je bila v cerkvene portale, pričala je o dogodkih, ki zaradi njene uporabe niso utonili v pozabo. Pisavo še danes poznajo nekateri redki posamezniki. Na osnovi opravljene raziskave torej lahko rečemo, da so srednjeveške statutarne norme, nastale na območju Istre in Kvarnerja, zapisane v glagolici, element duhovne in kulturne dediščine hrvaške države.

V današnjih, modernih časih, v času demokracije, si težko predstavljamo življenje v srednjem veku in boj takratnih prebivalcev za pravice, ki so nam danes samoumevne. Ob prebiranju in analiziranju srednjeveških aktov pa se, če zanemarimo jezikovne prepreke,

z lahkoto, kot bi brali pravljičico, preselimo v tisto obdobje in se poistovetimo s takratnimi prebivalci, ki se borijo za svoje pravice.

S kodifikacijo starih zakonov, pridobljenih, priborjenih in udejanjenih v stoletjih, je bil tako srednjeveški podložnik, skupaj s pripadniki cerkvene, občinske in fevdalne oblasti, pobudnik in začetnik, ki je uspel postaviti temelje današnji hrvaški ustavi.⁶²

VIRI IN LITERATURA

- Botica Tadinov, Lovro, Talijani i Dalmacija – pogled s Korčule, 2011. URL: <http://www.hkv.hr/izdvo-jeno/tribine/ostali-tekstovi/8377-lovro-botica-tadinov-talijani-i-dalmacija-pogled-s-korule-.html> 13.9.2017.
- Bratulić, Josip, Tragom glagoljskih natpisa. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1984.
- Bratulić, Josip, Glagolica in njen pomen. V: Istran. Dekani: KPD Jadran, 1994. Str. 56–58.
- Fučić, Branko, Glagoljska epigrafika: kulturno-historijski vidovi. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1982.
- Galović, Tomislav, 25. obljetnica hrvatskog Ustava i njegova Krčkog nacrtu (1990.–2015.). Krčki zbornik št. 74, 2016, str. 209–216.
- Goldstein, Ivo, Hrvška zgodovina. Ljubljana: Društvo Slovenska matica, 2008.
7. Istarska enciklopedija. Veprinački statut (Zakon veprinački iz 1507), 2008 (e-vir). URL: <http://istra.lzm.hr/clanak.aspx?id=2928> 19. 4. 2017.
- Klen, Danilo, Statuti, urbari, notari: Istre, Rijeke, Hrv. Primorja i otoka. Rijeka: Historijski arhiv, 1968.
- Kos, Dušan, Statut izolskega komuna iz leta 1360. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, 2006.
- Kos, Dušan, Miroslav Pahor - Janez Šumrada: »Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja«. V: Kronika. 1987, letn. 37, št. 1–2, str. 161–162.
- Margetić, Lujo in STRČIĆ, Petar, Krčki (Vrbanski) statut iz 1388. Krk: Povijesno društvo otoka Krka; Zagreb: Društvo Krčana i prijatelja otoka Krka, 2008.
- Margetić, Lujo, Vinodolski zakon. Rijeka; Novi Vinodolski: Skupština općine Rijeka [... et al.], 1989.
- Margetić, Lujo in MOGUŠ, Milan, Zakon trsatski. Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1991.
- Margetić, Lujo, Zakon grada Kastva iz 1400. V: Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru. Zadar: 1994. Str. 263–308.
- Mavčič, Arne, The Slovenian wine law. V: Dignitas: revija za človekove pravice, 2013, št. 59/60, str. 317 – 340.
- Najlepši izleti po Hrvaški. URL: http://hr-cro.com/croatia/krk_vrbnik/slo 16. 5. 2017.
- Pahor, Miroslav in ŠUMRADA, Janez, Statut Piranskega komuna od 13. do 17. stoletja. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1987.
- Rejc, Helena, Statuti z istrskega in kvarnerskega območja kot zgodovinski ustavni dokumenti. Kranj: Fakulteta za državne in evropske študije, 2017.
- Simoniti, Vasko, Statut Moščenic iz leta 1616. V: Acta Histriae, 1994, št. III, str. 97–112.
- Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru / priredio, napisao popratne studije i preveo Lujo Margetić. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2012.
- Statutum terrae Fluminis anno MDXXX = Statut grada Rijeke iz godine 1530 = Statuti concessi al comune di Fiume da Ferdinando I nel MDXXX / [prijevod na hrvatski] Zlatko Herkov, [prijevod na talijanski] Silvino Gigante; [prijevod na talijanski] »Uvodnog slova«, traduzione in italiano della »Nota introduttiva« Melita Sciuca. Rijeka = Fiume: ICR – Izdavački centar Rijeka, 2001.
- Šesto godina Zakona Grada Kastva od Letta 1400. V: Zakon Grada Kastva od Letta 1400 / ur. Darinko Munić. Kastav: Grad Kastav, 2000. Str. V–X.
- Tudman, Franjo, Poslanica Predsjednika Republike Hrvatskom državnom saboru u prigodi promjene Ustava Republike Hrvatske i obilježavanja sedme obljetnice proglašenja Ustava Republike Hrvat-

⁶² Besedilo celotnega prispevka je povzeto po magistrskem delu Helene Rejc z naslovom Statuti z istrskega in kvarnerskega območja kot zgodovinski ustavni dokumenti, nastalega pod mentorstvom prof. dr. Arneja Marjana Mavčiča (Fakulteta za državne in evropske študije, Kranj, 2017).

- ske, 18. prosinca 1997. URL: [https://hr.wikisource.org/wiki/ Poslanica_Franje_Tu%C4%91mana_Saboru_u_prigodi_promjene_Ustava](https://hr.wikisource.org/wiki/Poslanica_Franje_Tu%C4%91mana_Saboru_u_prigodi_promjene_Ustava) 13. 9. 2017.
- Ustav Republike Hrvatske. Zagreb: Informator, 1991.
- Ustav Republike Hrvatske. Narodne novine. Zagreb, 2001. URL: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_05_41_705.html (zadnjič obiskano 22. 10. 2015).
- Vrbnički statut: 1388–1988: prema čitanju Črnčić-Rački-Štefić / priredio Stjepan Štefić. Rijeka: Partizanska knjiga, 1988.
- Vrbnički statut, [http://stari.nsk.hr/Bastina/knjige/Vrbnicki_statut/ Vrbnicki_statut.html](http://stari.nsk.hr/Bastina/knjige/Vrbnicki_statut/Vrbnicki_statut.html) (zadnjič obiskano 22. 10. 2015).
- Žontar, Josip, Kastavščina in njeni statuti do konca 16. stoletja. V: Zbornik znanstvenih razprav juridične fakultete. Ljubljana: Juridična fakulteta, 1946. Str. 153–219.